

Les noves aristocràcia i noblesa a les acaballes de l'Edat Mitjana a través de la novel·la catalana *Curial e Güelfa*
The new aristocracy and nobility at the end of Middle Age in the catalan novel *Curial e Güelfa*

Júlia BUTINYÀ I JIMÉNEZ¹

Resumen: El *Curial e Güelfa*, es un buen exponente de los nuevos conceptos sociales y morales del siglo XV hispánico como resultado del cambio de las aspiraciones cívicas, que afectaban a la caballería y a la literatura. Ambos campos se manifiestan en la estética humanística –a la vez clasicizante y boccacciana–, la cual, además de denotar el carácter laico y culto del receptor o lectores, revela la prioritaria orientación didáctica del autor. Aquí se analizan los elementos relativos a la aristocracia y la nobleza a través del texto de aquella primera novela caballeresca catalana.

Resum: El *Curial e Güelfa* és un bon exponent dels nous conceptes socials i morals del segle XV hispànic com a resultat del canvi de les aspiracions cíviques, que afectaven la cavalleria i la literatura. Ambdós camps es manifesten en l'estètica humanística, alhora classicitzant i boccacciana, la qual a més de denotar el caràcter laic i culte del receptor o lectors, revela la prioritària orientació didàctica de l'autor. Ací s'analitzen els elements relatius a l'aristocràcia i la noblesa mitjançant el text d'aquella primera novel·la cavalleresca catalana.

Palabras clave: Humanismo – Virtud – Caballería – Novela – Literatura catalana – El siglo XV hispánico.

Mots clau: Humanisme – Virtut – Cavalleria – Novel·la – Literatura catalana medieval – El segle XV hispànic.

¹ Professora de Filologia Catalana a la *Universitat Nacional d'Educació a Distància*. Corresponent de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, a Madrid. Email: jbutinya@flog.uned.es

És sabut que l'Humanisme, provinent d'Itàlia², s'introduí a la Corona d'Aragó per la Cancelleria de Barcelona a les acaballes del segle XIV, i que tingué una continuïtat brillant al XV, entorn de dos centres culturals: València i Nàpols; ací, arrelà al voltant de la cort del Magnànim, en la qual –de costat als italians– convivia humanistes catalans i castellans, cosa que fa que trobem resultats semblants.³

La primera gran novel·la cavalleresca, el *Curial e Güelfa*, encara que no tingui documentada la seva paternitat, la gran part de la crítica s'ha inclinat a vincular-la a aquell darrer nucli, el napolità, sense oblidar les relacions apuntades i els possibles contactes valencians.

Un dels motius és que mostra ben netament una ressonància de la ideologia dels humanistes italians, no ja dels tres grans trescentistes: Dante, Petrarca, Boccaccio –que es projecten en general sobre tota la producció humanística en català– ans de figures principals generadores de polèmiques i estats d'opinió que s'estenien amb contundència.⁴ Pensem sobretot a Colluccio Salutati, Leonardo Bruni o Lorenzo Valla; i fent per destacar un tret, respectivament, potser caldria referir-se a la dimensió cívica, el concepte de la història i l'alliberació del plaer.

Així mateix és sabut que el canvi humanístic propicià una nova percepció social quant a l'ascensió del cavaller, flexibilitzant-la i fent-la dependre de la moral. Ens hi fixarem, doncs, en aquest canvi, fent-ne una exposició a través d'aquesta novel·la, amb intencionalitat de difusió, més aviat que d'una anàlisi en profunditat.

Això no seria molt oportú tenint present que l'obra ha estat estudiada molt recentment i que compta amb congressos i moltes comunicacions inèdites⁵; així com també considerant que hi ha un molt bon treball en una línia propera: Jeroni Miguel “*Virtus et sapientia*, elements integradors de la *nobilitas*

² Sobre el fenomen humanista remetem al resum de Luis Fernández Gallardo, *El humanismo renacentista. De Petrarca a Erasmo*, Madrid: ed. Arco, 2000.

³ Poden veure la *Introducció* a Antonio Cortijo i Júlia Butinyà (coords.), “El humanismo catalán”, *eHumanista* 13 (2009): <http://www.ehumanista.ucsb.edu>.

⁴ Puc remetre als meus treballs: “El Humanismo catalán”, *eHumanista* 7, eds. Antonio Cortijo i Àngel Gómez Moreno (2005), pp. 28-36, www.ehumanista.ucsb.edu; i *La recepción del Humanismo (del siglo XIV al XV)*, *La primera novela caballeresca: el “Curial e Güelfa”* (2004), dins Liceus E-Excellence: *Literatura Catalana*: www.liceus.com

⁵ Al 2008 hi ha hagut dos congressos organitzats per la Universitat d'Alacant -en col·laboració amb IVITRA i altres institucions, com ara la UMIP-, les actes dels quals estan en premsa. Vaig participar al II Encontre, a La Nucia, amb la conferència: “Construir l'humanisme reconstruint la cultura i les fonts del Curial”.

de Curial”, al qual ens referirem ja de bon començament⁶, ja que és un article que enfoca els nous valors morals, dels quals ara considerarem un efecte.

La idea que la noblesa deriva de la virtut i no del llinatge, reticent a la novel·la, trobava fonament al món dels juristes, i havia estat forjada “por hombres instruidos que la explicaron con toda clase de detalles en sus tratados eruditos”⁷. El *Curial* ens ofereix un bon receptacle d’aquestes vivències sent fruit d’un molt culte autor, que aplega als seus passatges ressonàncies del món europeu i no només de l’àmbit d’aquesta literatura.

En aquell treball del professor Miguel se’ns hi fan uns comentaris que en són bon punt de partença, recordant que el model del cavaller d’armes i lletres s’havia begut al model d’Hèrcules, com fixà Enrique de Villena als *Doce trabajos de Hércules*, obra que podria haver influït en l’autor del *Curial*. N’és paradigmàtic d’aquest ideal de la cavalleria la figura d’un autor de la Corona de Castella, el marquès de Santillana, qui podria estar relacionat amb aquesta mateixa obra.

Sigui com sigui, la pruija dels intel·lectuals del segle XV per afegir els estudis a l’exercici de les armes estan presents en la ment de l’autor del *Curial*, així com en la seva voluntat i afany per millorar el model de societat de la seva època; l’anònim es posa al costat dels esforços d’aquell grapat de lletrats, sent conscient, sobretot, de la importància del saber.

Més endavant recorda el professor Miguel –a qui anem seguint– que ja hi havien insistit els clàssics (Juvenal i Sèneca, com també ho recull Boeci) i que el tòpic tingué vigència al llarg de l’Edat Mitjana, però que amb els humanistes esdevé un concepte d’educació humana i de sensibilitat social.⁸ Havent

⁶ Dins: “El humanismo catalán”, *eHumanista* 13 (2009), *op. cit.* El professor Jeroni Miguel, que és un bon coneixedor del text, en va redactar així mateix el resum de l’obra a la meua monografia (*Tras los orígenes del Humanismo: el “Curial e Güelfa”*, Madrid: UNED, 2001³, pp. 359-420. Pot consultar-se en www.uned.es/453196).

⁷ M. Keen, *La caballería*, Barcelona: ed. Ariel 1986, p. 216. Aquest aspecte el considera també Glòria Sabaté, en “La concepció de l’heroi al *Curial e Güelfa*”, *Zeitschrift für Katalanistik* 13 (2000), 7-20, bé que tracta principalment dels efectes quant a la bellesa física de l’heroi o en relació a la lluita per vèncer les seves debilitats, i fent la comparació amb el *Tirant lo Blanch*. Des d’una perspectiva històrica pot veure’s J. M. Morrerres, “Curial e Güelfa, un modelo de formación caballeresca”, *Historia* 16, 1989, (159): 25-36.

⁸ “Des de Poggio Bracciolini fins a Angelo Poliziano, els autors italians coincideixen que els títols de noblesa no s’aconsegueixen amb els drets de sang, sinó amb l’esforç, amb l’estudi, amb la *humanitas*, amb la *virtus*, en definitiva. Una obra que va tenir una gran difusió, va ser el *De nobilitate* (circa 1420), de Buonaccorso da Montemagno. En ella, Buonaccorso (1976, 142), l’escriptor de Pistoia, insisteix que la noblesa procedeix de la virtut de l’ànim de cada

comentat la concomitància amb les lletres hispàniques, dit professor, com a estudiós de Juan de Lucena, recull una frase del *Libro de vida beata* a tall de mostra de la seva “perfecta sintonia amb una preocupació de certs nobles i lletrats del seu temps i continuant el que havien defensat i proclamat els humanistes italians: ‘¡Oh ignorantes, no miran que la nobleza nace de la virtud y no del vientre de la madre!’”.

Així doncs, no aportaré ací noves propostes quant al bagatge dels estudis crítics envers una idea ja prou ferma, ni tampoc proposaré canvis substancials pel que fa al *Curial*; tanmateix atendre aquest aspecte ja que, havent enfocat molt insistentment la novel·la catalana des de la perspectiva de l'autor⁹ o del lector principal –suposant el Magnànim–¹⁰ o bé d'altres punts molt varis¹¹, aquesta visió àmplia sociològica l'havia deixat més de banda.

D'ella s'obté, però, la doctrina que hi rebia el lector en general, ja que el tractament de l'ascensió social del cavaller respon a una consigna ben

persona i no dels béns heretats ... En termes similars es pronunciava Poggio Bracciolini, el 1440, en una de les seves obres titulada també *De nobilitate*... No cal augmentar la llista d'intel·lectuals que van dedicar gran part del seu temps a la reivindicació de la *virtus* com a mitjà per abastar la *nobilitas*. Estaven convençuts que els nous aires humanistes –una filosofia que relacionava estretament la *virtus* amb la *dignitas* de l'home– exigien modificar les estructures medievals d'una aristocràcia que tenia en el llinatge, en l'ús de les armes i en les riqueses els fonaments per sentir-se i manifestar-se superior a la resta de la població. La força hereditària de la sang era el component bàsic per justificar la noblesa i conservar un munt de privilegis”, ib.

⁹ Fa més de 20 anys vaig presentar una hipòtesi d'autoria (*Sobre l'autoria del "Curial e Güelfa"*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona" XLI, 1987-1988, pp. 63-119), per a mossèn Gras, la qual defenso encara, tot i que, bé que he avançat en la interpretació de l'obra sota el mateix supòsit, segueixo sense afegir-hi documentació.

¹⁰ Gras era servidor de Joan de Torrelles, íntim del Magnànim, qui el va fer comte d'Ischia; i era casat amb Antònia d'Alagno, germana de la famosa Lucrezia, segons les gents l'amant del monarca. Tant aquest fet, que podria ser explicador del to de noble reny que afecta tota la novel·la, així com l'adhesió a la política del rei Alfons IV, reconeguda per la crítica - d'Antoni Comas a Antoni Ferrando-, fan idònia l'autoria d'aquell cavaller, jurista i notari, ambaixador del Magnànim, autor de la *Tragèdia de Lançalot*; subratllem a més que, entre aquesta obra i el *Curial*, Riquer ja havia assenyalat una gran similitud estilística (*Història de la Literatura Catalana*, II, Barcelona: ed. Ariel, 1964, pp. 721-723).

¹¹ Així, des de la traducció, sigui pel fet del trasllat o imitatio de les fonts, sigui pel fet de justificar la meua versió (a IVITRA des de 2004) front a les anteriors. Respectivament he tractat això en els següents treballs: “Algunas consideraciones sobre poética medieval en el Humanismo catalán”, *Revista de Poética Medieval* 12 (2004), pp. 11-52, i “Sobre las versiones de clásicos catalanes: el *Curial e Güelfa* y *Lo somni*” en *Traducción, (sub)versión, transcreación*, editat per J. A. Hurtley, A. Moya i A. Camps, “Transversal” II, Universitat de Barcelona 2005, pp. 39-63.

humanista, tendència que s'obria pas de manera irreversible en un món en procés de canvi i a la qual era ben sensible aquest autor.

En resum, tractarem d'observar a través del text com el dibuix del cavaller a la novel·la respon al nou model d'home que transportava el moviment, en coherència amb l'orientació didàctica pròpia d'un autor finament humanista, mitjançant un text que, a més de la seva vàlua i bellesa, en podríem considerar testimonial, oferint-nos-hi una esplèndida oportunitat d'observació.

Comença l'obra donant-nos unes escasses dades sobre l'origen de Curial, les suficients però per a entendre que era ben modest, ja que son pare fou un gentilhome

dotat més de seny e de gràcia de les gents que no de aquells béns que als hòmens a ús comun la fortuna comana, car solament era senyor d'una casa baixa¹² (p. 39).

más dotado de buen sentido y de afabilidad que de aquellos bienes que a los hombres proporciona la fortuna para el uso común, pues sólo era dueño de una pobre casa.¹³

En referir-se a la mare, com vídua, s'hi repeteix igualment la nota de la “pobretat que de son pare li ere romasa”, ib., així com s'aclareix que no se'n volia separar del fill. El gest del jove Curial, que l'abandona, es mostra tanmateix en positiu –com veurem seguidament–, cosa que manifesta aviat una característica del món humanístic, la de defugir la pobresa:¹⁴

Noble cor, emperò, que en molt s pobres hòmens se met, se mès en aquest, e tantost en la sua infantesa li féu avorrir aquella vida; car, veent que la sua mare

¹² Seguim l'edició d'Antoni Ferrando, *Curial e Güelfa*, Toulouse: Anacharsis, 2007; ací, p. 39. Així mateix seguim la seva divisió en capítols.

¹³ Prenc la traducció de la que vaig donar en 2004 per a l'espai virtual d'IVITRA (pàgina actualment en reestructuració), amb ocasió del 90 aniversari del Dr. Riquer.

¹⁴ “Les Humanistes, un Lorenzo Valla, par exemple, négligèrent la sublimation de la pauvreté. Ou plutôt n'en retinrent que l'aspect déformé par les querelles à propos des Ordres mendiants”, Michel Mollat, dins *A pobreza e a assistência aos pobres na península Ibérica durante a Idade Média, Actas das 1as Jornadas luso-espanholas de História medieval* (Lisboa 1972), I, Lisboa 1973, p. 26. Aquest aspecte a vegades s'ha confòs: d'una manera representativa podríem fer esment dels malentesos quant a una figura de gran altura humanista d'aquestes lletres: Bernat Metge; car, a causa d'una anàlisi exhaustiva i d'una consegüent i pressumpta interpretació malpensant dels seus ingressos i assumptes econòmics, ha passat uns decennis sent considerat per gran part de la crítica un immoral. Poden veure al respecte el meu treball “Un altre Metge, si us plau. (Al voltant de la dissortada mort del rei Joan I a Foixà, a propòsit d'un parell de noves fonts de *Lo somni*)”, *Annals LXI* (2000), Institut d'Estudis Gironins, pp. 27-50.

no li donava alguna desexida, pobrement e a peu li fugí. E anà-sse'n a casa del marquès de Monferrat (p. 40).

No obstante, se asentó en él un ánimo noble -que en muchos hombres pobres anida- y ya desde su infancia le hizo aborrecer aquella vida; por lo que, viendo que su madre no le daba ninguna salida, a pie y pobremente, huyó de allí. Y se fue a casa del marqués de Monferrato.

I fem-hi atenció a un matís previ que hem avançat: l'abandó de la mare s'hi dóna com una noble reacció per part del jove perquè se'ns hi està introduint en el concepte d'emulació ascendent que viuran els cavallers d'aquesta nova tirada.

Imatge 1

El luxe dels castells atreu els pobres (Gemäldegalerie SMPK, Berlín), obra d'Albrecht Altdorfer (1531). **Font:** CHRISTIANE STUTENBROCK & BARBARA TÖPPER, *1000 obras maestras de la pintura europea, del siglo XIII al XIX*. Könnemann, Alemania, 2005 (trad. española, Barcelona, 2005).

Aquest plantejament té diferents motivacions, però esmentem de bon començament una que té molt a veure amb el nostre text: la imatge del premi. La raó és que els premis han de ser estrictament i rigorosament justos, com bé proven als tres llibres les disquisicions sobre el mèrit dels torneigs: observem que els comentaris referents a la lluita de Curial amb Boca de Far, al llibre I, ocupen tot un capítol (*El marquès guardona Boca de Far*) de varies pàgines, al

qual segueix un desafiament –generat per la rivalitat quant a llur mèrit– i la mort del cavaller italià, que era un “gran senyor”; i al llibre II les discussions sobre el mèrit de les batalles d’Aquil·les arriben a tals extrems que el rei de França, “que era molt savi”, va haver de tallar les qüestions.¹⁵

Val a dir, eren puntualitzacions necessàries per als humanistes, que entenien que per a restablir la virtut pública calia enlairar la glòria i la fama.

Un segon esglaió a observar dins el nostre text el posarem a la comparació entre les qualitats de Curial i les del marquès de Monferrato, qui –en una suggerent escena– a la requesta del noi, li va prendre al seu servei:

Lo marquès, eixint de missa, trobant-se davant lo fadrí, dix-li:

– De qui est?

Lo minyó respòs:

– Senyor, vostre són (p. 40).

el marquès, al salir de misa, topando con el joven, le dijo:

– ¿De quién eres?

El chico respondió:

– Señor, soy vuestro.

Perquè se’ns anirà fent ben palès que el marquès, el seu primer protector, no manté tothora el nivell exigít pel seu lloc social i les responsabilitats inherents; així, sent feble, comença per deixar-se emportar per la *recreantisse* a causa de la vida plàcida i feliç al costat d’Andrea, la seva dona.¹⁶

I al final, se’ns farà constar que Curial l’ha superat en mèrits, i que el marquès, a la vista dels honors que rep, s’avergonyeix al seu costat:

E mirà la festa que l'emperador li féu en estrem; e tots los reys e prínceps, duchs, senyors e grans barons li feyen honor. Torbà's tot, e viu que ell no era res en esguart de Curial (p. 360).

y vió la deferencia que en extremo le hacía el emperador, y cómo todos los reyes y príncipes, duques y señores y grandes barones le rendían honor. Se quedó impresionado y recapacitó que él no era nada en comparación con Curial.

¹⁵ Es localitzen respectivament a l’edició que seguim: pp. 98-101 i 201-202.

¹⁶ Utilitzem el concepte de Chrétien de Troyes, al·ludint a la deixadesa a les activitats pròpies del cavaller, que com ara el marquès s’oblidava dels deures cavallerescos, incloent l’ocupació envers els seus vassalls; concepte que –tot i que sembla que aquest autor no coneixia l’autor francès– sembla reflectir-s’hi adequadament. (Vegeu el capítol 1.3: *Educació de Curial*, pp. 41-42).

Al capdavall, havent deixat clar que l'ha ultrapassat en virtut, la rivalitat tindrà una clara resolució argumental pel fet que serà Curial qui alliberi son benefactor, apresat pels turcs, i l'ompli de les seves riqueses, ran els obsequis que el nostre cavaller havia rebut de la mà de l'emperador a causa de la seva gran victòria.

Tot plegat, aquell vailet pobre, havent exercit de cavaller al llarg dels anys, arriba a passar son senyor, el marquès:

Curial, qui la singularitat de la sua magnanimitat oblidar no podie, ans cascun jorn més e més la usava, la part a ell pertinent al marquès de Monferrat, ensems ab aquella que de dret li pertanyia, graciosament assignà, e, après que fonch vengut, donà lliberament e franca.

Lo qual, fet vendre ço que dur no se'n podia, de molta riquesa e grandíssima honor per molts a ells feta, tota la sua vida s'alegrà, e, content ultra mesura, loant-se molt de Curial, per tot loch deya Curial ésser lo major e millor cavaller del món. E ab aquestes noves tornà per temps a casa sua, ajustant a açò que majors hòmens vivien en casa de Curial e li feyen honor que no era lo marquès de Monferrat (p. 366).

Curial, que no podía dejar lo singular de su magnanimidad, sino que cada día la practicaba, asignó graciosamente al marqués de Monferrato la parte que le correspondía a él, junto con la que le pertenecía por derecho; y al llegar, se lo dió espontánea y francamente.

Éste hizo vender lo que no se podía llevar y toda su vida se alegró de la mucha riqueza y del grandísimo honor que le hicieron muchos; y, contento a más no poder, presumiendo mucho de Curial, decía por todas partes que Curial era el mejor caballero del mundo. Con estas noticias volvió a su casa, a su debido tiempo. (Cabe añadir que en casa de Curial vivían hombres de más relieve que el marqués de Monferrato y, también, que le rendían mayores honores que a él).

El criteri inicial exposat al començ de la biografia de l'heroi, doncs, va impregnant tota l'obra. El subscrivia també l'actitud primera de Güelfa¹⁷, la germana del marquès qui, havent-lo triat entre els qui vivien a casa de son germà, decideix ajudar-lo, a fi que creixés en honor, atenent una expectativa: que s'ho mereixia i ho sabia aprofitar:

¹⁷ Quant a a aquesta figura cal tenir present que, dins la dinàmica cavalleresca, la dona és un element molt important per a la consecució de les gestes cavalleresques, motiu que va lligat al fet d'haver de complaure-la. El prestigi social de les dones, que ja davallava de la situació adquirida a través de la ideologia de l'amor cortès, roman en aquest context a causa de l'ombra de la literatura artúrica, en què representava el cim la reina Ginebra, a la qual sembla recordar alguna vegada la Güelfa (així, en l'escena del petó a Curial).

E, no havent esguart a claredat de sanch ne a multitud de riqueses, entre ·ls altres li plagué molt Curial, car veent-lo molt gentil [de] la persona, e assats gentil de cor, e molt savi segons la sua edat, pensà que seria valent home si hagués ab què. Per què ymaginà avançar-lo, e d'aquí avant començà'l-se a acostar, e cridava'l sovén e parlava ab ell molt volenterosament (p. 42).

Y como no se fijaba en la limpieza de sangre ni en la cantidad de las riquezas, le gustó Curial por encima de los demás, pues viéndolo de cuerpo muy gentil -y bastante gentil de corazón-, y muy sensato para su edad, pensó que sería un hombre de valía si contase con medios. Por lo que planeó ayudarlo; y desde entonces, empezó a acercársele y lo llamaba a menudo y hablaba gustosamente con él.

És a dir, la noblesa es guanya, així com es desenvolupa la virtut; totes dues responen a una mateixa dinàmica de creixement.¹⁸

Més endavant, al llibre II, ho manifesta també clarament una declaració del rei de França en la seva resposta a uns personatges envejosos de la parella protagonista:

Car la costuma de la cavalleria e de la sciència és tal, que avancen los hòmens de pobre estat e·ls fan grans senyors. Car tots los reys en cavalleria, e encara en sciència, hagueren principi, car sense aquella no fóran majors que los altres (p. 244).

así es la costumbre de la caballería y de la ciencia, que los hombres de bajo nivel suben y se hacen grandes señores; pues todas las figuras regias en caballería, y también en ciencia, tuvieron un principio, ya que sin aquellas virtudes no serían superiores a los otros.

L'argument que permet aquesta ascensió social el veiem reforçat mitjançant l'obra de capçalera del nostre autor: el *Decameró*. Ja que al mateix llibre II del *Curial* –i a l'únic passatge de tota la novel·la en què l'obra boccacciana es fa explícita– es fa ressaltar ran el relat IV, 4, el qual és objecte d'una conversa entre la fascinant i pertorbadora Laquesis i la seva mare.

¹⁸ Aquesta lectura no es contradiu amb la que he donat en les meves investigacions com una obra en clau, comptant amb una interpretació culturalista mitjançant les fonts literàries, sinó que al contrari una i altra encaixen perfectament sota el signe humanista. El *Curial* s'entén i té una funció didàctica al marge d'aquella intencionalitat concreta o d'un/s lector/s més particularitzat/s: la parella reial històrica; si bé hi ha punts que sols amb una lectura superficial o diàfana, i sense aquella lectura més amagada, quedarien sense explicació. Ara bé, afegint la profunda a la superficial totes dues s'ajusten com un quant. (Poden veure especialment les conclusions de *Tras los orígenes del Humanismo: el "Curial e Güelfa"*, pp. 335-378).

Imatge 2

Comte de Rimini: Sigismondo Pandolfo Malatesta, 1451-60 (Musée du Louvre, Paris)
de Piero della Francesca **Font:** Ib.

Aquesta seductora jove, filla del gran duc de Baviera, arrossegada per l'enamorament envers Curial, li posa d'exemple la parella de Guiscard i

Ghismonda¹⁹ d'aquell conte per tal de justificar el seu propòsit de casar-se amb Curial –opció que havia estat oferta per son pare–, malgrat que els orígens pobres del noi eren ben coneguts.

Així doncs, amb valentia i ratllant en una actitud impertinent, exposa el seu raonament quant als valors de Curial, el qual fa veure ple de dignitat, equiparant-lo amb el noble *status* nobiliari familiar –ben rellevant dins l'aristocràcia europea–, ja que el fa objecte d'una comparació amb el duc, son pare, deixant ben a les clares el predomini del valor moral:

Una sola cosa m'he pensat que voldríets obiscir contra mi, ço és: que fonch gentil home pobre. Yo nulls temps lo viu pobre, ans fort rich e tots temps en real estat. E cas que fos ver, no m'en cur; la gentilesa ja la té; fall-li, donchs, la heretat: mon pare la y ha proferta, e com la y hage donada, tant valdrà e més que ell. E si mon pare no havia heretat, ¿valdria tant com Curial?

Certes no, car Curial, sens heretat, val molt; donchs, com haurà heretat, més valdrà que altre, que en ma fe ja ho val. Les altres coses que havets dites lex vídues de resposta. D'aquí avant fets-ne ço que us vendrà en plaer, car no us en entench pus a enujar (p. 220).

Una sola cosa creí que querriais objetar en mi contra; esto es, que es un gentilhomme de origen pobre. Yo nunca lo vi pobre sino muy rico; y siempre, en estado regio. Y en caso de que fuera verdad, no me afecta: la gentileza ya la tiene, le falta pues la herencia; mi padre se la ha ofrecido y, cuando se la haya dado, valdrá tanto como él o más. Pero, si mi padre no tuviera heredades, ¿valdría tanto como Curial?

No, ciertamente, porque Curial sin herencia vale mucho; así pues, cuando tenga heredades valdrá más que otro, aunque a mi entender ya lo vale. Las otras cosas que habéis dicho las dejo vacías de respuesta. De ahora en adelante haced lo que queráis, porque no os quiero disgustar más con ello.

La resposta de la mare atèn altres coses, i així la corregirà quant a l'honestedat i discreció d'aquells amants, ja que a tota l'obra se'ns està perfilant de manera prioritària un model en la gran virtut de l'amor; aquesta teoria es beu precisament a través del *Decameró*, bé que alguna vegada –com ara aquesta– s'hi glossa amb una fina disquisició conceptual. Però pel que fa a la categoria

¹⁹ ¿recordats-vos, senyora, de les paraules que dix Guismunda a Tancredi, son pare, sobre lo fet de Guiscart, e de la descripció de noblesa? Moltes vegades havets loada aquella resposta, comendant la dona de seny e de virtut, p. 219.

¿os acordáis, señora, de los argumentos que dió Guismunda a Tancredo, su padre, acerca de su relación con Guiscardo, y de la descripción de la nobleza? Muchas veces habéis alabado aquella respuesta, valorando a la mujer de buen sentido y virtud.

de Curial tan sols diu –donant, per tant, una resposta afirmativa a l'argumentació de la filla– que “la petició és honesta”.

Farem la parada següent desenrotllant una mica més el nucli ideològic –ja anunciat– quant a aquesta ideologia: la correlació virtut-premi. Fem esguard, a l'avançada, que per a un cavaller humanista la virtut s'assenta doblement, a l'estudi i les armes, com deixa establert Bacus quan, en un somni de Curial, el déu mitològic li fa tornar a la rectitud. El ressort principal per a la conversió, en bona lògica, són els llibres:

Fiu que aquestes set deesses que ací veus [les Muses] t'acompanyassen e ·t graduassen cascuna en la sua dignitat; e, mentre tu les amist, no lexaren la tua companyia. És ver que ara, ab vituperi, les has foragitades de ta casa ... E tu, qui en lo món. Axí per cavalleria com per sciència, resplandies, ara est difamat ...Yo ·t prech, requir, e amonest que torns al studi e vulles honrar aquestes dees que t'an honrat e favorit.

...tantost lo jorn següent [Curial] féu cercar llibres en totes les facultats, e tornà al studi, segons havia acostumat, tenint per perdut aquell temps que sens studi havia viscut (pp. 348-349).

hice que estas siete diosas que aquí ves [las Musas] te acompañasen y te graduasen cada una en su dignidad. Y mientras tú las amaste, no dejaron de acompañarte. Pero ahora, en verdad, las has arrojado fuera de tu casa de un modo reprochable ... Y tú, que resplandecías en el mundo, tanto por caballería como por ciencia, ahora eres difamado ... Yo te ruego, requiero y amonesto para que vuelvas al estudio y quieras honrar a aquellas diosas que te han favorecido y honrado.

... al día siguiente [Curial], rápidamente, hizo buscar libros de todas las especialidades y volvió al estudio, según tenía acostumbrado, dando por perdido el tiempo que había vivido sin estudiar.

Tot seguit el cavaller resplandirà en victòries guerreres, sigui personals (amb el brau i noble Guillem del Chastell) sigui amb repercussió a tot l'Occident (en batalla contra els turcs, que en aquells moments i havent guanyat ja Constantinoble el 1453, eren el gran enemic de la cristiandat), esdevenint així un gran heroi reconegut per tothom i arreu.

Però al mateix llibre III i poc abans de l'esplendent final que clou la novel·la amb les festes dels desposoris hi ha un altre somni que il·lustra aquest procés: la protagonista femenina i *partenaire* de Curial, la Güelfa, en té un d'ídic –el qual té lloc de manera més o menys semblant a altres literatures– en què veu una desfilada d'enamorats.

Imatge 3

Retrat de Carles VII de França, 1444-50 (Museu del Louvre, París). Obra de Jean Fouquet. Font: Ib.

Ací tanmateix Aquil·les –la virtut guerrera del qual s’ha posat molt en dubte al llibre II– va sol, amb son fill, i va seguit de la esva estimada Briseida, qui va de la mà de Troilus, a qui l’heroi troià matà vilment i de manera covard, segons se’ns havia dit –n’hem esmentat les disputes relatives a la nota 15 *supra*–.

Era, doncs, un gran guerrer però no tan virtuós com calia, i no pot tenir en correspondència el gran premi, al qual ens referirem tot seguit.

El feliç festeig oníric recentment esmentat acull models de parelles, fins i tot algunes de condemnades per la moral tradicional, cosa que no estranya però sabent del tarannà renovador dels humanistes:

Aquí vírats Tisbes e Píramus fer-se maravellosa festa, Flors e Blancaflor, Tristany e Ysolda, Lançalot e Genebra, Frondino e Brisona, Amadís e Urian, Phedra ab Ypòlit, Achil·les, tot sol, menaçant²⁰ son fill Pirro, Tròyol e Briseida, Paris e Viana, e molts altres, dels quals, per no ésser lonch, me callaré (p. 372).

Veríais hacerse gentilezas a Píramo y Tisbe, Flores y Blancafor, Tristán e Isolda, Lancelote y Ginebra, Frondino y Brisona, Amadís y Oriana, Fedra con Hipólito, Aquiles solo, llevando a su hijo Pirro, Troilo y Briseida, Paris y Viana, y muchos otros que, para no ser prolijo, omitiré.

Tot això inclou d'altra banda una faceta a tenir en compte: que el gran premi humà és la consecució de l'amor, segons s'havia establert al proemi; bé que la dinàmica virtuosa amb les altres virtuts, com ara la inherent a la cavalleria, és una i congruent. I així mateix es comprova amb el cas de la Güelfa, que també –com Curial– ha vençut les adversitats que tenia per accedir a la consecució de la virtut amorosa –especialment, en el seu cas, la gelosia–.

S'hi fa palès mitjançant una il·lustració magnífica –i altrament molt estranya–, amb una referència als amors de Jason i Medea, la qual constitueix una remesa molt curiosa des del punt de vista literari.

Ens hem de situar al final, en què l'amor, com apogeu també dels sentits, és adient al zenit aconseguit en ascensió social; vegem, doncs, com s'inclou la sorprenent comparació mitològica al moment de màxima solemnitat: quan es celebra el fet d'haver rebut Curial de mans del rei de França el principat d'Orange, i el monarca el festeja de nuvi e de príncep.

Lo rey, qui no dormia les nits entegres, féu aparellar festa molt gran, e, convidades infinides gents a les noces de Curial, en un jorn li féu festa de nuvi e de príncep. Los convits e les festes foren molt grans; les dances e les juntes, e, finalment, cosa alguna que a tal festa pertangués, lo rey no lexà per fer.

No curaré de nomenar les maneres de les viandes, vins, juntes ne dances, que assats n'e parlat en aquests llibres, e leix-ho per gràcia de brevidat; ne parlaré del desig que los nuvis havien de anar la lit.

²⁰ He comentat varies vegades que deu ser una mala lectura per *menant*, val a dir un error del copista.

Aquells qui ho voldran saber, ligen maestre Guido de Columpnis, allà on tracta del dormir de Jàson e de Medea, si bé tota comparació és desigual, car allò vench en un punt e açò fonch desijat per molts anys; mas, perquè maestre Guido se és treballat molt en fer tals descripcions, e a ell ho recoman (pp. 383-384).

El rey, que no dormía las noches enteras, hizo preparar una fiesta muy grande y, convidando a una infinidad de personas a la boda de Curial, en el mismo día le festejó como novio y como príncipe. Los convites y las fiestas fueron enormes; bailes, justas y, en resumen, nada que fuese adecuado a tal fiesta dejó el rey por hacer.

No me detendré a enumerar los tipos de comidas, vinos, justas ni danzas, ya que bastante he hablado en estos libros y lo omito por mor de brevedad; ni me referiré al deseo que los novios tenían de acostarse.

Los que quieran saberlo, lean al maestro Guido delle Colonne cuando trata del dormir de Jasón y Medea; aunque toda comparación es desigual, pues aquello ocurrió en un momento y esto fue deseado durante muchos años (mas, dado que el maestro Guido ha cultivado mucho estas descripciones, a él me remito).

L'amor de la parella modèlica, doncs, com toca en aquell moment postdecameronià, es consuma en el matrimoni, amarat de festes i convits, però també de sensualisme, que comprén el sexualisme. I la Güelfa acaba resplendent en bellesa, com també escau, fins al punt que la seva persona –en paral·lel a la *Divina Comèdia*, la qual s'ha seguit– recorda la de la Mare de Déu.²¹

I Curial ha recorregut els esglaons de l'aristocràcia: el del marquesat –al·ludint als orígens de la seva educació al del Monferrato–; el de ducat –a causa d'haver rebutjat el matrimoni i la corresponent heretat del ducat de Baviera que hom li havia ofert–, i el principat –concedit pel rei, la figura màxima de la societat, a la cúspide de tota l'Edat Mitjana–, al qual ha arribat mitjançant el ple exercici de la virtut.

Nivells apujats per un noi de casa pobre que hi va triomfar, aconseguint el summum social a través de la cavalleria:

O magnanimitat e magnificència del rey! O, cor excel·lent e valeròs! Certes no oblidà el rey la singularitat de la sua liberalitat: pres lo restell e la corona del pris e donà'ls a la Güelfa, e a Curial donà lo principat d'Orenge (p. 381).

¡Oh magnanimidad y magnificencia del rey! ¡Oh, corazón excelente y valeroso! Ciertamente, no olvidó el rey la singularidad de su liberalidad: ciengiendo el joyel

²¹ Així, Laquesis, la seva rival, casada ja amb el duc d'Orleans, diu en veure-la: "Benedicta tu in mulieribus", p. 381.

y la corona del premio se los dió a Güelfa, y a Curial le concedió el principado de Orange.

Imatge 4

Jove italiana, 1436-38 (Museu del Louvre, París). Pisanello. **Font:** Ib.

Cal observar encara en aquestes darreres escenes on es fa la realització literària d'aquella correlació ideològica que els passatges s'han tenyit d'un to una mica al·legòric, de significat abstracte o universal, confirmant uns canons d'exemplaritat per a la novel·la, que havia insistit als passatges onírics de teoria literària que és prototipus d'autenticitat, i que es manifesta tan i tan lligada a un humus real.

Aquesta il·lació premi-virtut que fonamenta la novel·la amb el món de la cavalleria humanista queda encara més rubricada a les darreres paraules amb què l'autor segella el seu comiat. Cal tenir en compte que tota la crítica ha reconegut l'autor al darrera del personatge del mentor, Melchior de Pandó, qui al final s'apropia de les paraules del vell Simeó en veure el Messies.²²

Paraules, però, que ahora equivalen a l'expressió de Massinissa en veure Escipió, fent-se ressò doncs també del *Somnium Scipionis*²³, així com en altres passatges anteriors l'autor havia reflectit l'*Eneida* o s'havia posat en la pell de Sèneca.²⁴ L'obra, per tant, com a veritable guia didàctica, ha aconseguit per a Curial el premi a la seva virtut, i l'autor ple de goig dona per finida la seva missió:

E aquell Melchior, vell, cansat, qui viu lo príncep, abraça'l, plorant de goig, dient:

– “Nunc dimitis seruum tuum, Domine, secundum uerbum tuum, in pace”, p. 384.

Y aquel Melchor, viejo, cansado, al ver al príncipe, lo abrazó, llorando de gozo, diciendo:

– Ahora, señor, dejas ir a tu siervo en paz, según tu palabra.

En els casos de les fonts de l'emblemàtica frase –les dues antigues, la bíblica i la classicista– qui pronuncia la frase llatina pot ja deixar aquest món; situació que atorga al *Curial* una dimensionalitat molt superior a la d'una típica novel·la.

²² Sant Lluç, 2, 29.

²³ “Grates, inquit, tibi ago, summe Sol, uobisque, reliqui caelites, quod, ante quam ex hac uita migro, conspicio in meo regno his tectis P.Cornelium Scipionem”, Ciceró, *La République*, a càrrec d'E. Bréguet, “Les Belles Lettres”, II, 1980, ix 9 (per al passatge complet, vegeu pp. 101-118). Segons una versió castellana, *Sobre la República*, ed. d'Á.d'Ors (Madrid: Gredos, 1984, p. 159): “Te doy gracias, soberano Sol, y a vosotros, los demás astros, porque antes de emigrar de esta vida puedo ver en mi reino y bajo este mismo techo a Publio Cornelio Escipión”.

²⁴ *Tras los orígenes del Humanismo: el “Curial e Güelfa”*, pp. 118-119.

Encara cal apreciar com la fusió de les dues tradicions, clàssica i cristiana, s'ha consumat en un text nou. Text que ofereix als lectors un testimoni moral i social, vàlid tothora en la mesura que és un reflex de la vida humana, a tall de mostra preciosa del moment humanista, a les portes del Renaixement.

I així és com el *Curial* esdevé, com avançava el proemi, un exemple extraordinari de consecució del triomf en amor, havent superat les adversitats de la Fortuna gràcies a la virtut:

Car, posat que alguns amats de la fortuna, après de infinits infortunis, sien arribats al port per ells desijat, tants emperò són aquells qui rahonablement se'n dolen, que anvides pusch creure que entre mil desaventurats se'n tròpia un que hage amenada la sua causa a gloriosa fi ...

E per ço us vull recitar quant costà a un gentil cavaller e a una noble dona lo amar-se lo un a l'altre, e com ab gran treball e pena, e seguits de molts infortunis, après lonch temps aconseguiren lo guardó de lurs treballs (p. 39).

Pues, aunque algunos privilegiados por la fortuna, después de infinitos infortunios, hayan llegado al puerto que deseaban, son tantos los que razonablemente se duelen que apenas puedo creer que, entre mil desventurados, se encuentre uno que haya llevado su causa a un glorioso final.

... Por eso os quiero contar cuánto costó a un gentil caballero y a una noble dama amarse el uno al otro y cómo, con gran esfuerzo y pena, acompañados por muchos infortunios, después de mucho tiempo, consiguieron el premio a sus desvelos.

I com que és sabut que per als humanistes la perfecció intel·lectual i artística està, en definitiva, al servei de la perfecció ètica²⁵ —en aquest cas de la cavalleria—, el valuós text —treballat des del punt de vista culturalista com una peça d'orfebreria—, com succeeix en altres casos de la història de la literatura no es pot jutjar pel que sembla aparentment: una novel·la d'amor i d'aventures, bé que estiguem parlant de la primera novel·la en prosa occidental i se'n faci paradigmàtica.

Perquè així com tampoc la *Divina Comèdia* no és sols un cant d'amor altament elaborat, al *Curial* cal esbrinar la profunditat dels sentits morals, ja que a través de l'exemple dels protagonistes se'ns reflecteix la vida com a oportunitat, amb la qual cosa la novel·la esdevé un viatge vital.

²⁵ Concepción Cárceles, *Humanismo y educación en España (1450-1650)*, Universidad de Navarra 1993, p. 428.

Referències Bibliogràfiques

Fonts

CHRISTIANE STUTENBROCK & BARBARA TÖPPER, *1000 obras maestras de la pintura europea, del siglo XIII al XIX*. Könemann, Alemania, 2005; trad. española, Barcelona, 2005).

Bibliografia

- BUTINYÀ, Júlia. *Sobre l'autoria del "Curial e Güelfa"*, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* XLI: 63-119 (1987-1988).
- BUTINYÀ, Júlia. "Un altre Metge, si us plau. (Al voltant de la dissortada mort del rei Joan I a Foixà, a propòsit d'un parell de noves fonts de *Lo somni*)", *Annals* LXI, Institut d'Estudis Gironins: 27-50 (2000).
- BUTINYÀ, Júlia. *Tras los orígenes del Humanismo: El "Curial e Güelfa"*, Madrid: UNED.
<http://www.uned.es/031282/web_despensa/despensa_julia.htm>, 2001³.
- BUTINYÀ, Júlia. "Algunas consideraciones sobre poética medieval en el Humanismo catalán", *Revista de Poética Medieval* 12: 11-52 (2004).
- BUTINYÀ, Júlia. *La recepción del Humanismo (del siglo XIV al XV)*. Bernat Metge: el diàleg de "*Lo somni*", *La primera novela caballeresca: el "Curial e Güelfa"*, dins *Literatura Catalana*: E-Excellence <www.liceus.com>, 2004.
- BUTINYÀ, Júlia. "Sobre las versiones de clásicos catalanes: el *Curial e Güelfa* y *Lo somni*", dins *Traducción, (sub)versión, transcreación*, editat per J. A. Hurtley, A. Moya i A. Camps, "Transversal" II, Universitat de Barcelona 2005, pp. 39-63.
- BUTINYÀ, Júlia. "El Humanismo catalán", *eHumanista* 7, eds. Antonio Cortijo i Ángel Gómez Moreno pp. 28-36 www.ehumanista.ucsb.edu>, 2005.
- BUTINYÀ, Júlia. *Construir l'humanisme reconstruint la cultura i les fonts del Curial*, II Encontre Internacional "Curial e Güelfa", Universitat d'Alacant. La Nucia (febrer 2008), en premsa.
- CÁRCELES, Concepción, *Humanismo y educación en España (1450-1650)*, Universidad de Navarra 1993.
- CICERÓ, *La République*, II, ed. d'E. Bréguet, París: "Les Belles Lettres", 1980.
- CICERÓ, *Sobre la República*, ed. d'Á. d'Ors, Madrid: ed. Gredos, 1984.
- CORTIJO OCAÑA, Antonio & BUTINYÀ, Júlia (coords.), *El Humanismo catalán*: <<http://www.spanport.ucsb.edu/projects/ehumanista>>, 2009.
- FERNÁNDEZ GALLARDO, Luis. *El humanismo renacentista. De Petrarca a Erasmo*, Madrid: ed. Arco, 2000.
- FERRANDO, Antoni (ed.), *Curial e Güelfa*, Toulouse: Anacharsis, 2007.
- KEEN, M. *La caballería*, Barcelona: ed. Ariel, 1986.

- Jeroni Miguel Briongos, “*Virtus et sapientia*, elements integradors de la *nobilitas* de Curial”, dins *El Humanismo catalán: eHumanista* 13: <<http://www.spanport.ucsb.edu/projects/ehumanista>>, 2009.
- MORRERES, J. M. “Curial e Güelfa, un modelo de formación caballeresca”, *Historia* 16, 159: 25-36 (1989).
- RIQUER, Martí de. *Història de la Literatura Catalana*, II, Barcelona: Ariel, 1964.

BUTIÑÁ JIMÉNEZ, Julia, e COSTA, Ricardo da (coord.). *Mirabilia 9*
Aristocracia e nobreza no mundo antigo e medieval – Aristocracia y nobleza en el mundo antiguo y medieval
Aristocracy and nobility in the Ancient and Medieval World
Dezembro 2009/ISSN 1676-5818